

Doel en middelen

Bedenkingen bij een postmoderne banalisering van de publieke sfeer

Jean-Claude Burgelman

VUB

De burger dichter bij de politiek brengen: dat is de inspiratie achter VLD- en SP-voorstellen voor referenda en de rechtstreekse verkiezing van de partijvoorzitter. Dat dergelijke voorstellen de schijn mee hebben, is zeker. Of zij de democratie vooruithelpen is de vraag.

Sinds de ontdekking van 'de kloof' wordt er in Vlaanderen gediscussieerd over nieuwe technieken om de burger dichter bij de politiek te brengen. De VLD beet daarin de spits af met haar referendum-voorstel. Maar ook de SP is niet ongevoelig voor de problematiek. Als de nieuwe partijstatuten bekrachtigd worden, wordt de volgende voorzitter van de SP rechtstreeks verkozen door alle SP-leden. Het referendum en de rechtstreekse verkiezing van de voorzitter zijn blikvangers in een reeks van maatregelen waarmee VLD en SP de burger actiever bij de politiek willen betrekken.

Ik twijfel niet aan de oprechte bedoelingen van beide partijen. Wel vrees ik dat zij hun doel voorbij zullen schieten. De discussie draait vooral om de methodologische aspecten van hun voorstellen. Kan een referendum al dan niet op een wetenschappelijk verantwoorde manier worden georganiseerd? Hoe kan je de rechtstreekse verkiezing van een voorzitter zo 'eerlijk' en efficiënt mogelijk laten verlopen? Over de finaliteit van de nieuwe politieke praktijken schijnt zich echter niemand zorgen te maken. Nochtans is het precies daarover dat het debat zou moeten gaan. Hoe zinvol is de nieuwe strategie van politieke communicatie die gestalte krijgt met de rechtstreekse verkiezing van vanalles-en-nog-wat (programma, politiek personeel, referenda)? Wor-

den onze democratische procedures ermee uitgediept? En in hoeverre stemt het discours van de partijen overeen met het te verwachten effect? De vraag die zich stelt is: heiligt het doel de middelen?

Ik geloof niet dat de nieuwe politieke communicatiestrategie de beloofde vruchten zal afwerpen. Ik zie een mijlengroot verschil tussen wat de partijen geloven en beloven en waar hun voorstellen zullen op uitdraaien: een zeer gevaarlijke, want kortzichtige en onverantwoorde manier van politiek bedrijven. Ik heb twee redenen daarvoor. Ten eerste, door de zogenaamde rechtstreekse verkiezing worden lijsten en programmapunten geplebisciteerd tot breekpunten voor de politieke formatie. Dat ondermijnt de coalitie- en consensusvorming, de essentie zelf van de representatieve democratie. Ten tweede, het plaatst de media in een uiterst kwetsbare positie ten opzichte van het politiek bedrijf, waardoor omgekeerd de mediatisering van de politiek alleen maar kan toenemen.

Representatieve democratie

De basisidee van een representatieve democratie is de volgende. Partijen zijn gedelegeerde uitingen van wat burgers denken en willen. Op basis van een maatschappelijk project proberen zij politieke macht te verwerven. Eenmaal die

macht verworven proberen zij, meestal via een compromis, zoveel mogelijk van hun project te realiseren. In een moderne massademocratie zoals de onze is de functie van delegatie zeer belangrijk, omdat nu eenmaal niet iedereen op een directe wijze aan de publieke sfeer kan deelnemen, laat staan in het parlement kan zetelen. Niet iedereen heeft immers de tijd, de mogelijkheden en de capaciteiten om dagelijks de politiek te volgen en er een mening over te hebben en te formuleren.

In de vroege parlementaire democratie hadden enkel de kapitaalachtige edelen de tijd en het recht om aan het politieke forum deel te nemen. De wandelingen van het parlement liepen vol met lobbyisten allerhande die de belangen van de bourgeoisie ter attentie van de verkozenen brachten. Het algemeen stemrecht maakte een einde aan die elitaire invulling van democratie. Het parlement was niet langer het 'volk' zelf, maar, door delegatie en afspiegeling, een representatie ervan. De publieke sfeer verplaatste zich noodgedwongen gedeeltelijk naar buiten het halfroond en ontwikkelde zich in massabewegingen, de partijen. Later kwamen daar dan de vakbonden, de zuilen en andere uitingen van politiek bewustzijn bij.

De keerzijde van delegatie is verantwoordelijkheid van de gedelegeerden of verkozenen. Het ultieme verantwoordingsmiddel is de verkiezing zelf. Op de vier jaar tijd die tussen twee verkiezingen in ligt, kunnen partijen een maatschappelijk project realiseren. Delegatie betekent dus: ik geef voor 4 jaar het vertrouwen aan X of Y omdat ik vind dat zijn/haar maatschappijvisie het best overeenstemt met de mijne en met mijn belangen. En omdat ikzelf onmogelijk elke dag met politiek kan bezig zijn, vertrouw ik erop dat X of Y ook de details regelt om die visie te realiseren, al dan niet via drukkingsgroepen. Nog anders geformuleerd: door die delegatie moet ik niet zelf politicus zijn. Dat komt mij goed uit, omdat ik dat niet kan of wil zijn, of omdat ik het te druk heb met andere dingen, zoals mijn werk of gezin.

De VLD wil met haar voorstellen - de geschiedenis terzijde schuivend - corrigeren wat zij als de aberraties van dit systeem van representatieve democratie beschouwt: de drukkingsgroe-

pen, de compromissen. Maar door de rechtstreekse verkiezing en plebiscitering van programma's en politiek personeel, ondermijnt zij meteen alle mechanismen van het systeem en hun onderliggende vooronderstellingen inzake delegatieve verantwoordelijkheid, wederkerigheid en representativiteit.

Als de VLD-voorstellen uitgevoerd worden, wordt politiek een gebeuren à la carte, dat sterk onderhevig zal zijn aan de onderwerpen van de dag. Referenda voor en na de migrantenrellen in Brussel zullen ongetwijfeld totaal verschillende resultaten opleveren. De kans dat de politiek daardoor wordt gebanaliseerd is zeer groot. Wat niet in een peiling kan worden gegoten - en dat kan geen enkel complex project zoals onze wereld er één is - kan immers moeilijk op de agenda geplaatst worden. Dat legt een hypotheek op elke lange termijn-visie. Maar is die lange termijn-visie niet precies de essentie van politiek, de essentie ook van elke oplossing voor de huidige maatschappelijke malaise?

Hoe zal in de publieke sfeer die de VLD voorstelt gedacht worden over de toekomst van de sociale zekerheid? In de vorm van een ja- of neen-vraag over de zogenaamd te grote macht van de mutualiteiten? Overigens, zou die sociale zekerheid, die de basis vormt voor de stabiliteit van onze welvaartsmaatschappij en dus voor de groei van het kapitalisme, er na de oorlog gekomen zijn als er toen op die manier politiek bedreven was? Als de schoolplicht in de vorige eeuw op die manier aan de man was gebracht, dan was de meerderheid van de bevolking nu nog analfabeet. Hoe zal men een oplossing zoeken voor het broeikas-effect? Met een ja- of neen-vraag over de toegelaten CFK's? En als ecologie op die manier op de politieke agenda zou geplaatst zijn, dan zouden er nu zo goed als zeker nog geen groene wetten zijn. Omdat de mensen daar niet zouden voor 'kiezen', én omdat politici hun mandaat niet graag aan dergelijke moeilijke punten verbinden.

De soevereine burger

Maar niet alleen de lange termijn-vragen, ook de regels van alledag die een maatschappij leefbaar maken, zullen in een dergelijk politiek kli-

maat al gauw op een populistische manier benaderd worden. Wie zou het in zijn hoofd halen om in een referendum op te komen voor snelheidsbeperkingen, voor maximum-alcoholpromilles, voor méér directe belastingen, voor een solidariteitsbijdrage? Maar dat er op die manier voor meer politie, meer repressie, meer paardekoersen op straat, kortom meer middelmatige behoudsgezindheid zal worden gekozen staat vast. Deze manier van politiek bedrijven vertoont immers veel gelijkenissen met het VTM-beleid: de weg van de minste weerstand, de minste diversiteit en de grootste gemene deler waarover wel iedereen het eens zal zijn.

Omdat de verantwoordelijkheid van de politicus gereduceerd is tot het vertolken van wat 'de burger' zegt, zal die politicus zijn nek niet meer uitsteken. Hij verwordt dan tot de disc jockey waarop premier Delhaene alludeerde: het publiek vraagt, wij draaien. Wat het publiek niet vraagt wordt niet gedraaid. En als de burger naar huis gaat omdat de muziek die hij vroeg hem niet beviel, dan is dat de burger zijn eigen schuld. Hij heeft er zelf voor gekozen.

Achter de VLD-strategie van politieke communicatie steekt de idee van het soevereine volk, dat wijs genoeg is om te weten wat het wil. Door hun voorstellen wordt dat volk echter geperverteerd tot het utilitaire volk: het volk dat eieren voor zijn geld zal kiezen, afhankelijk van de context van het moment. Hoe meer mensen via enquêtes hun verantwoordelijken en hun programma's moeten kiezen, hoe meer zij gaan geloven dat die vorm van politiek de enig mogelijke is. Anders gezegd, hoe meer de illusie van de directe democratie wordt voorgehouden, hoe groter de kans dat die illusie ook voor realiteit wordt aangezien. Als men morgen alle restaurants door fritkoten vervangt - en wie is er nu niet voor fritkoten - dan is de kans groot dat binnen afzienbare tijd alle fritkoten voor restaurants worden aangezien.

De burger is geen berekende, rationeel handelende, belangen afwegende, analytisch denkende mens. En zelfs als hij dat zou zijn, dan nog blijft het de vraag of hij de massa informatie aan kan die nodig is om overal een opinie over te hebben. Gesteld dat die informatie er al is. Hoe

is de burger over de Joegoslavische oorlog geïnformeerd en welke opinie heeft hij daarover? Is hij voor of tegen bombardementen op Slovenië - of was het Servië? Is hij voor of tegen het sturen van para's naar Boeroendi? Het antwoord laat zich raden...

De rol van de media

Wat de voorstanders van de directe democratie ook over het hoofd zien, is de essentiële rol van de media. De gemiddelde Vlaming gebruikt geen expertenrapporten om zich over iets te informeren, maar verlaat zich bijna exclusief op de populaire massamedia. De massamedia zijn ook de belangrijkste kanalen waarlangs politici zich in de publieke kijker kunnen werken. Door de VLD- en SP-voorstellen moet over nog meer zaken een stem worden uitgebracht en moet iedereen, tot en met het politiek personeel van de eigen partij toe, verkozen worden. Daardoor zal de mediatisering van de politiek en de politisering van de media nog toenemen. Ook nu al zijn er pijnpunten die de relatie tussen media en politiek vertroebelen: simplificatie van de boodschap, agenda setting, personifiëring, manipulatie en spektakelwaarde van het nieuws ten koste van de informatie. Zij zijn dysfunctioneel voor de essentie van de politiek - wie daarvan overtuigd moet worden leze er Els Wittes *Media en Politiek* (VUB Press, 1992) nog maar eens op na. Die problemen in de relatie media-politiek zullen nog scherper worden, omdat de oorzaken ervan in omvang toenemen. Meer mensen en meer topics moeten verkozen worden. Daarvoor zal meer media-aandacht opgeëist worden. Deze evolutie is trouwens al bezig. Wat is immers uit de ver slaggeving van de verkiezing van De Croo tot voorzitter van de VLD gebleken? Dat er nog meer (would be-)politici stonden te trappelen om op het scherm te komen, dat er nog meer idioot nieuws gefabriceerd werd om toch maar de aandacht van de media te trekken, dat er nog meer druk werd uitgeoefend op de media om zoveel mogelijk aandacht aan allerhande kandidaten en hun programma's te wijden, of om er juist geen aandacht aan te wijden.

Dat de VLD en ook de SP probleemloos over de rol van de media heen stappen, is niet toeval-

lig. Het toont aan dat zij een belangrijke denkfout maken: dat mensen overal en altijd groot, wijs en geïnformeerd genoeg zijn om bewust te weten wat ze willen én dat zij de intellectuele en materiële capaciteiten hebben om hun wensen om te zetten in rationeel handelen. Dan kan de politiek zich er inderdaad toe beperken te vragen wat zij willen en dat vervolgens om te zetten in beleid. Niet alleen is de geschiedenis één lange aaneenrijging van voorbeelden die het tegendeel aantonen. Bovendien verhullen redeneringen als 'de mensen vragen er toch niet om?' een vrij reactionaire visie op de samenleving. De arme in de 19de eeuw vroeg geen schoolplicht. Dat soort redeneringen staat ook volledig haaks op de idealen van de Verlichting en meer bepaald de idee dat de wereld niet hoeft te zijn wat hij is. Idealen waar overigens ook de liberale partij decennia lang voor gestreden heeft.

Utilitarisme of gemeenschapsgevoel?

Het politiek vernieuwingsproject van de VLD reduceert de politiek tot een binair gebeuren (ja of nee) in plaats van een reflexieve of dialectische aangelegenheid. Het versmalt de publieke sfeer tot een hier-en-nu-begeuren. Daardoor worden burgers ertoe verplicht in zeer simplistische termen aan hun onmiddellijk eigenbelang te denken. Op zijn beurt reveleert dat dan weer een idee over burgerschap die utilitair is: ik kies voor mijn eigen belang en vermits die keuze soeverein is, is hij niet voor een compromis vatbaar. Voor bijzonder scherpzinnige analyses daarover verwijs ik de lezer naar Mark Elchardus, *Op de rutines van de waarheid*, Kritak, 1994. Een dergelijk burgerschapsidee genereert een utilitaire politiek: de politicus beweegt zich op een markt en enkel dat is legitiem waarmee een marktaandeel gehaald kan worden (stemmen dus). Ironisch genoeg wordt de politicus 'nieuwe VLD-stijl' daarmee eigenlijk vrijgepleit van visie en ook van verantwoordelijkheid. Hij voert immers maar uit wat het volk wil. De bedenkers van de nieuwe voorstellen schijnen zich niet te realiseren waar dat in de praktijk toe leidt. Bepaalde VLD-kringen zouden zich eens moeten afvragen of de

succesvolle doorbraakoperatie van de liberale partij in de jaren '60 naar de gelovigen toe - die geweldige risico's inhield voor de paar liberale leiders die dat er toen doorduwden - er ook zou gekomen zijn op de manier die de VLD nu voorstelt. Sterker nog, zou Verhofstadt, die om het zo te zeggen toch nogal 'out of the blue' de liberale partijteugels in handen heeft genomen, het gehaald hebben op de manier die hij nu voorstelt voor zijn politiek personeel? En zou de beschermeling van Tobback, Frank Vandenbroucke, het ooit tot voorzitter hebben geschopt, als hij als volslagen onbekende had moeten verkozen worden?

Of nu bij deze vorm van directe democratie het aantal mensen aan wie iets gevraagd wordt een representatieve steekproef is van de bevolking, of de foutenmarge van de enquête juist werd berekend en of de vragen al dan niet onpartijdig werden geformuleerd, is van secundair belang. Toen die discussie begon, moest ik onwillekeurig denken aan de revisionistische debatten over het feit of de *Endlösung* nu al dan niet een mythe is, omdat er onmogelijk 6 miljoen joden door de verbrandingsovens 'verwerkt' konden worden. Zelfs al worden de steekproeven van de VLD wel juist bepaald, wat dan nog?

Achter dat alles antipolitiek en goedkoop populisme van de VLD zoeken, lijkt me als diagnose te simpel. Tot op zekere hoogte heb ik sympathie voor de volgehouden en mijns inziens oprechte bedoeling van de partij om de politiek te dynamiseren en dichter bij de burger te brengen. Maar over de middelen lijkt mij niet grondig nagedacht. Of beter, ze passen in zeer postmoderne ideeën die de VLD blijkbaar heeft over de burger en over samenleven: enkel individuele rechten en geen plichten, geen na te streven 'hogere' waarden, maar wel een onmiddellijk te materialiseren belangenafweging, utilitarisme in plaats van gemeenschapsgevoel. Het is dan ook die ideologie waarop de kritiek zijn pijlen moet richten, inplaats van op de idee dat de politiek in België anders moet gevoerd worden. Want wie dat laatste nog durft te betwijfelen, speelt pas de echte anti-politiek in de kaart.